

PAPER DETAILS

TITLE: Ma`fuvvât-Makâsid Iliskisi (Necâsetler Özelinde)

AUTHORS: Mustafa Harun Kiylik

PAGES: 235-259

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4250651>

Ma'fuvvât-Makâsîd İlişkisi (Necâsetler Özelinde)***Mustafa Harun KIYLIK**

Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı

Assoc. Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl University Faculty of Theology

Department of Islamic Law

Van / TÜRKİYE

harunkiylik@gmail.com | orcid.org/0000-0002-8238-0144

Özet

Ruh ve bedenin ayrılmaz bir bütün oluşu gibi iman ve amel de Müslüman şahsın temel yapı taşlarını oluşturur. İman boyutuyla akaid ilmi ilgilenirken amel boyutunu fıkıh ilmi konu edinir. İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin en geniş anlamıyla "kişinin lehine ve aleyhine olan şeyleri bilmesi" şeklinde tarif ettiği fıkıh, özelde "şer'î amelî hükümleri tafsîlî delillerinden bilmek" şeklinde tarif edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında fûrû fıkıhta tek tek naslar ve ilgili delillerden hareketle şer'î amelî hükümlere ulaşılmış, bununla ilgili tafsilat mükelleflerin istifadesine sunulmuştur.

Bilindiği üzere klasik dönem fıkıh kaynakları genel olarak üç başlık altında ele alınmaktadır ki bunlar "ibâdât", "muâmelât" ve ukûbâttır. Detaylarına girmeden ifade etmek gerekirse abdest, namaz, oruç, hac ve zekât gibi konular ibâdât başlığı altında ele alınmaktadır. Bu başlık, günümüzdeki ilmiyel çalışmalarının da temel çerçevesini oluşturmaktadır. Ayrıca aile, eşya ve borçlar hukuku alanları muâmelât başlığı kapsamında değerlendirilirken ukûbât, İslâm ceza hukukuna karşılık gelmektedir. Tüm bu başlıklar altında Şâri', mükelleflerden bazı şeyleri yapmalarını ve bazı şeyleri de terk etmelerini

* Bu makale, "İlahiyat Bilimlerinde Makâsîd" Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ve basılmayan "Ma'fuvvât-Makâsîd ilişkisi" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş halidir.

Geliş/Received: 30.09.2024 | **Kabul/Accepted:** 29.11.2024 | **Yayın/Published:** 30.12.2024**Atıf/Citation:** Kıyık, Mustafa Harun. "Ma'fuvvât-Makâsîd ilişkisi (Necâsetler Özelinde)". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 44 (Aralık 2024), 235-259. / Kıyık, Mustafa Harun. "The Relationship Of Ma'fuwwat-Maqasid (in the Context of Impurities)". *Journal of Islamic Law Studies* 44 (December 2024), 235-259.<https://doi.org/10.59777/ihad.1558328>**İntihal/Plagiarism:** Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

© Mustafa Harun KIYLIK | CC BY-NC-ND 4.0 International

muhtelif şekillerde talep etmekte, bu hususların ihmal ve ihlali durumlarına dünyevi veya uhrevi müeyyideler bağlamaktadır.

Birey ile Allah arasındaki ilişkileri özel bir tarzda düzenleyen ibâdât başlığı altında fiziki yapısı olan pisliklerden arınmayı ifade eden “necâsetten tahâret” hususu, namazın şartları arasında gösterilmiştir. Böylece namaz ile sağlanacak manevi arınmanın yollarından birinin, maddi kirlilerden arınma ile mümkün olduğunun sinyalleri verilmiştir. Dolayısıyla namaz kılmaya niyetlenen bir mükellefin namaza başlamadan önce yapması gereken ödevleri arasında bedenini, elbisesini ve namaz kılacağı mekânı, görünür pisliklerden arındırma, izâle etme vazifesi yer alır. Genelde mükellefiyet kapsamında Şâri’in yapılmasını veya terkini talep ettiği tüm hususlarda olduğu gibi özelde namazın sair rükün ve şartları da gelişigüzel olmayıp bir hikmete, maslahata mebnidir. Bu husus, İslâm hukuk metodolojisinde incelenmiş ve müstakil bir ilmin teşekkülüne zemin hazırlamıştır.

Kanun koyucunun hüküm koymadaki maksatlarını konu edinen bu ilim, “makâsîd” adıyla temayüz etmiştir. Mevzu, Şâri’in şer’î hükümlerin yalnız bir kısmında değil de tümünde veya büyük çoğunluğunda dikkate aldığı mânâ ve hikmetler olunca, İslâm hukuk metodolojisinde makâsîd ilmi yeni ortaya çıkan meselelerin anlaşılmasında ve problemlere çözüm bulmada mühim bir fonksiyon icra eder olmuştur. Dolayısıyla İslâm’ın getirdiği hükümlerin gayeleri, fıkıh usûlü bilginlerinin ilgisini çekmiştir. Makâsîd düşüncesine öncülük yapan âlimler, tümevarım yöntemiyle nihayetinde şer’î hükümlerin konuluş gayesinin bazı hususları korumaya matuf olduğu sonucuna varmışlardır ki “zarûrât-ı hamse” diye şöhret bulan unsurlar bunlardır. Daha sonraları Şâtıbî, şer’î hükümlerde kesinliği sağlayacak bir delile ulaşma gayreti ile usûl eserlerindeki konulara makâsîdî da ilave ederek bu bahsi usûl ilmiyle mezcetmiş ve böylece makâsîd ilmi teknik olarak bir usûl konusu olmuştur.

Makâsîd konusuna yer veren eserlerde ortak kanaatin şu olduğunu söylemek mümkündür: Fıkıhî hükümlerin nihaî gayesi insanların maslahatlarını gerçekleştirmek, insanlar için zarar teşkil edebilecek hususların da giderilmesini sağlamaktır. Makâsîd, maslahatı kapsadığı için her iki kavramın birbirinin yerine kullanıldığını görmek mümkündür. Necâsetin izâlesinin talep edilmesinde de insanlar için maslahat söz konusudur. Amaç, faydalı olan şeyleri alıp zararlı olanları da defetmek olunca, necis olduğu halde yasaklanması gerekirken belirli oran ve düzeydeki necâsetlerin neden affa mazhar olduğu sorusu akla gelmektedir. İşte bu çalışma, meselenin anlaşılmasına yeteri kadar katkı sunabilecek bazı örneklerden hareketle Hanefî ve Şâfiî mezhepleri eksenli olacak bir şekilde necâsetler özelinde ma’fuvvâtın, makâsîd ile olan ilişkisini ortaya koyma ve bu anlamda literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir. Çalışmanın ana yapısını bu husus

oluşturduğu için hakkında çalışmalar bulunan ma'fuvvât ile ilgili detaylara girilmeyecektir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Ma'fuvvât, Makâsîd, Necâset, Mânî', Af, Sakınma, Hafifletme.

The Relationship of Ma'fuwwat-Maqasid (in the Context of Impurities)**

Summary

Just as the soul and body are an inseparable whole, faith and deeds also constitute the fundamental building blocks of the Muslim individual. While the science of Islamic creed deals with the dimension of faith, the science of Islamic law deals with the dimension of actions. Fiqh, which Imam-i Azam Abu Hanifa defined in its broadest sense as “knowledge of the things that are in one's favor and against him/her” is terminologically defined as “knowledge of the practical provisions of the sharia based on their detailed evidence”. From this perspective, in substantial Islamic law (furu' al-fiqh), practical religious rules have been reached based on the individual textual evidences from the Qur'an and the Sunnah and the other relevant evidences, and the related details have been presented to the benefit of the competent believers.

As is known, in the sources of Islamic law in the classical period, the subjects are generally discussed under three main headings as “ibâdât”, “muâmalât” and “uqûbât”. Without going into details, it can be seen that issues such as ablution, prayer, fasting, pilgrimage and alms are discussed under the title of the acts of worship (ibadat). This title also constitutes the basic framework of today's works on basic Islamic principles. In addition, while the areas of family, property and law of obligations are evaluated under the title of “muamalat”, uqûbât corresponds to Islamic criminal law. Under all these headings, the Lawgiver asks from the competent believers to do some things and to abandon some things in different ways, and attaches worldly and otherworldly consequences to the cases of neglect and violation of these requirements.

Under the title of “acts of worship”, which regulates the relationship between the individual and Allah in a special way, the issue of “purification from the impurities”, which refers to cleansing from physical impurities, is shown among the conditions of prayer. Thus, it is indicated that one of the ways to achieve spiritual purification through prayer is to purify oneself from material impurities. Therefore, among the duties that a person who wants to pray must fulfill before starting to pray is the requirement to cleanse and eliminate physical impurities from his body, clothes and the place where he

** This paper is the final version of an earlier announcement called “The Relationship of Ma'fuwwat-Maqasid”, not previously printed, but orally presented at a symposium called “Maqasid in Religious Studies”, the content of which has now been developed and partially changed.

will pray. In general, just like all matters that the Lawgiver wants to be done or avoided within the scope of obligation, the other pillars and conditions of prayer in particular are not random, but are based on wisdom and benefit. This issue has been examined in the Islamic legal methodology and has paved the way for the formation of an independent science.

This science, which deals with the purposes of the lawmaker in making decisions, is distinguished by the name of “maqasid”. When the issue is the meaning and wisdom that the Lawgiver takes into consideration not only in some of the religious provisions but in all or in the majority of them, the science of “maqasid” has started to perform an important function in understanding newly emerging issues and finding solutions to problems in the Islamic legal methodology. Therefore, the purposes of the rules established by Islam attracted the attention of the scholars of the *usûl al-fiqh*. The scholars who pioneered the maqasid thought eventually came to the conclusion, through the inductive method, that the purpose of establishing the religious rules was to protect certain elements, which are the elements known as the “five principles that must be protected “. Later, in an effort to reach a proof that would ensure certainty in the religious rulings, Shatibi added maqasid among the subjects of his works on *usûl* and combined this subject with the science of *usûl*, and thus the science of maqasid technically became a part of the science of *usûl*.

It is possible to say that the common opinion in the works that include the subject of maqasid is as follows: The ultimate purpose of jurisprudential rulings is to realize people's interests and to eliminate issues that may cause harm to people. Since maqasid includes *maslaha* (benefit of the society), it is possible to see that these two concepts are used interchangeably. There is also a benefit for people in wanting to eliminate impurity. When the aim is to take what is beneficial and to repel what is harmful, the question arises as to why a certain amount and level of impurities are forgiven, while they should be prohibited because they are impure. This study aims to reveal the relationship between *ma'fuwwat* and maqasid, particularly in the context of impurities, in a way that will be oriented towards the Hanafi and Shafi'i schools, and to contribute to the literature in this sense, by using some examples that can contribute sufficiently to the understanding of the issue. Since the relationship between *ma'fuwwat* and maqasid constitutes the main structure of the study, details regarding the *ma'fuwwât*, on which there are other studies, will not be dealt with.

Keywords: Islamic Law, *Ma'fuwwat*, Maqasid, Impurity, Impediments, Forgiven, Avoidance, Relief.

Giriş

İslâm dini temizliğe önem veren bir dindir.¹ Temizlik de öncelikli olarak pisliğin temizlenmesi ile mümkün olur. İslâm hukukunda maddi kirlerin yanı sıra manevi (hükmi) kirlilik durumlarından da bahsedilmesi ve (namaz gibi) bazı ibadetlerin maddi ve manevi kirlilerden arınmaya bağlanması,² İslâm'ın temizliğe ne denli önem verdiğinin bir göstergesidir. Her iki kirlilik durumu fıkıh ve özellikle ilmiyal tarzındaki kaynaklarımızın “tahâret / temizlik” başlıkları altında detaylı bir şekilde incelenmiştir.³ Bu kaynaklarda naslar esas alınarak manevi kirliliğe sebep olan durumlar, maddi pislikler, miktarları ve bu pislikleri temizleme yolları üzerinde epey mesai harcanmış, mezhepler arasında bazı görüş ayrılıkları söz konusu olmuştur.⁴ Netice itibarıyla her iki kirlilik durumundan arınmak, namazın şartları arasında gösterilmiştir. Necâsetin elbise, mekân ve bedene bulaşması, namaz ibadetine engel bir durum teşkil ettiği için mühim bir alanı oluşturur. Zira mezkûr yerlere bulaşan necâsetler izâle edilmeden namaz sahih olmamaktadır. Ne var ki söz konusu maddi pisliklerin bulaşması halinde kaçınılması ve izâlesi elzem görülenler olduğu gibi sakınma ve izâlesi meşakkat teşkil ettiği için affedilen durumlar da vardır. Bu çalışmada öncelikle necâsetlerin neler olduğu ve miktarları hususunda kısaca bilgi verilip detaylarından sarf-ı nazar edilerek öncelikle

¹ “... Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever.” el-Bakara 2/222; “Ey iman edenler! Namaza kalktığınızda yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve kollarınızı yıkayın, başınıza meshedin ve topuklara kadar da ayaklarınızı yıkayın! Eğer cünüp iseniz güzelce yıkanıp temizlenin...” el-Mâide 5/6; Ayrıca bk. en-Nisâ 4/43; el-A'râf 7/31, 160; el-Enfâl 8/37; Yûnus 10/93; el-Hac 22/26, 29; el-Vâkıa 56/79; el-Müddessir 74/4, 5; “Temizlik imanın yarısıdır...” Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Tahâret”, 1, 32; Ayrıca bk. Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Tahâret”, 18, 128.

² Örneğin bk. Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râ'ik şerhu Kenzi'd-Dekâik* (b.y.: Darü'l-Kütübi'l-İslâmî, ts.) 1/231; Burhânüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Buhârî el-Merginânî, *el-Muhtâ'ül-Burhânî fî'l-fıkhi'n-Nu'mânî*, thk. Abdülkerîm Sâmî el-Cündî (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004/1424), 1/197; Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâ'ik* (Kâhire: Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1313), 1/75; Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'ic fî tertibi's-şerâ'ic* (b.y.: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986/1406), 1/29; Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000/1420), 1/699; Şeyhîzâde Damad Efendi, *Mecma'u'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur* (b.y.: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 1/24.

³ Bk. Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, nşr. Şeyh Mahmûd Ebû Dakîka (Kâhire: Matbaatü'l-Halebî, 1937) 1/7; Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs el-Karâfî, *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Haccî vd. (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1994), 1/163; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ila ma'rifeti meâni elfâzi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994); 1/114; Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn el-Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ' an metni'l-İknâ'* (b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/22.

⁴ Bk. Vehbe b. Mustafa ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuhu* (Dimeşk: Darü'l-Fikr, ts.), 1/30-318.

hadesten ve necâsetten temizlikten bahsedildikten sonra necâsetten ve hadesten arınmanın makâsîd ile irtibatına yer verilecektir. Daha sonra ma'fuvvâtın çerçevesi tayin edildikten sonra, sakınma ve izâlesinde meşakkat söz konusu olan necâsetlerin affa mazhar görülmesinin makâsîd ile ilişkisine değinilecek ve böylece çalışma nihayete erdirilecektir. Çalışma bu yönüyle ma'fuvvât⁵ ve makâsîd⁶ konularını spesifik olarak ele alan çalışmalardan ayrılmaktadır.

1. Maddî / Hakiki (Necâset) ve Manevî / Hükûmî (Hades) Kirlerden Arınma

Terim olarak hades, abdestsizlik veya cünüplük sebebiyle kişide meydana geldiği var sayılan ve namaz gibi ibadetleri yerine getirmeye engel olan mânevî/hükûmî kirliliği ifade eder. Hades-i ekber (büyük hades) gusûl ile giderilmesi mümkün olan cenâbet, hayız (adet kanaması) ve nifas (lohusalık) gibi kirlilik durumlarını ifade ederken, hades-i asgar (küçük hades) abdest almak suretiyle giderilen kirliliğe karşılık gelmektedir. Gusûl "tahâret-i kübrâ", abdest de "tahâret-i suğrâ" şeklinde adlandırılmıştır.⁷ Dolayısıyla tahâret, maddî (necâset) ve mânevî (hades) pisliği gidermeyi ifade eder.⁸

Tahâret kelimesinin karşılığı necâsettir. Hanefî Mezhebinde necâset galîz-hafif, katı/camid-sıvı/mai, görünen/meri/ayni – görünmeyen/gayri merî şeklinde taksimata tabi tutulmuştur ki bu taksimat Hanefîlerin dışındaki mezhepler tarafından da bilinmektedir. Ağır necâset (necâset-i ğalîza/muğallaza), necisliği katî bir delille sabit olan şeylerdir. İnsanlara ait dışkı, idrar, vücudun herhangi bir yerinden akan kan, irin, ağız dolusu kusuntu, meni, hayız-nifas ve istihâze kanı ağır necâset olduğu gibi eti yenilmeyen hayvanların dışkı, idrar ve salyaları, ete yenilen hayvanlardan tavuk, kaz ve

⁵ Bu eserlerden bazıları şöyledir: Ebû Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İmâd: "Manzûmetü İbnî'l-İmâd"; Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed er-Remlî: "Fethu'l-cevâd şerhu Manzûmeti İbnî'l-İmâd"; Şihâbüddîn Ahmed es-Süccâî eş-Şâfiî el-Ezherî: "el-Fevâidü'l-müzhire"; Molla Halil es-Siirdî: "Risâle fi'l-ma'fuvvât"; Molla Hüseyin Küçük el-Cezerî: "Fethu'l-celîl"; Molla Abdullah b. Mirza Nurşînî: "Şerhu'l-ma'fuvvât"; Mahmûd b. Abdülkahrî ez-Zokaydî: "Şerhu'l-Ma'fuvvâtî'l-Halîliyye". Bu eserler hakkındaki detaylar için bk. Hüseyin Okur, *İslâm Hukukunda Genel Kuralı İhlal Etmediği Kabul Edilen Hükümler: Ma'fuvvât - Hanefî Mezhebi Örneği* (İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları, 2021), 183-193.

⁶ Bu eserlerden bazıları şöyledir: M. Tâhir İbn Âşûr: "Makâşidü's-şerî'ati'l-İslâmiyye"; Muhammed el-Ukle, "el-İslâm makâşidühü ve haşâ'işuh"; Hammâdî el-Ubeydî, "eş-Şâtıbî ve makâşidü's-şerî'a"; Ahmed er-Reysûnî, "Nazariyyetü'l-makâşid 'inde'l-İmâm eş-Şâtıbî"; Allâl el-Fâsî, "Makâşidü's-şerî'ati'l-İslâmiyye ve mekârimühâ". Detaylı bilgi için bk. Ertuğrul Boynukalın, "Makâşidü's-Serî'a", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/423-427.

⁷ Bk. Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1993/1414), 1/46, 68, 196; Kâsânî, *Bedâi'*, 1/3; Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâ'ik*, 1/8, 54; İbn Nüceym, *Bahr*, 1/10, 47; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr ale'd-dürri'l-Muhtâr* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1992), 1/90-91; Rahmi Yaran, "Hades", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/1.

⁸ Salim Ögüt, "Tahâret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/382.

ördeklerin pislikleri, akan kan, karada yaşayıp usûlüne göre kesilmeden önce ölen hayvanların leşleri ile şarap da galîz necâset sayılmıştır. Namaz kılacak kişinin vücudunun, elbisesinin ve namaz kılacağı yerin bu pisliklerden arındırılmış olması gerekir. Bu tür pisliklerin katı olması durumunda bir dirhemden (takriben 2,08 gr.) fazla olması, mayi ve akıcı olanlarından ise el ayasından fazla bir alanı kaplaması durumunda namaz sahih olmaz. Bundan azı namaza mâni olmasa da mekruh görülmüştür. Hafif necâset (necâset-i hafife/muhaffefe) ise necisliği, katî olmayan bir delille sabit olan şeylerdir. Atın dışkı ve idrarı, eti yenilmeyen kuşların pislikleri böyledir. Bu tür pisliklerin bedene veya elbiseye bulaşması durumunda bakılır. Şayet beden veya elbisenin dörtte birinden fazla bir yere bulaşmışsa namaz sahih olmaz, daha az bir yere bulaşmışsa namaza mâni olmakla birlikte mekruhtur.⁹

Şâfiî Mezhebine göre ise insan ölüsü müstesna, karada yaşayan ve yaralandığı zaman kanı akan canlıların ölüleri necistir. Ölü hayvanlardan çıkan her şey necistir. İrin ve cerehat, bebek dahi olsa insanların idrar ve dışkıları necistir. Mezi ve vedi necis olup meni necis değildir. Dışarı çıkan kusmuk necistir. Ateşte yanan pisliğin külü, dumanı ve sarhoş edici sıvılar necistir.¹⁰

2. Maddî / Hakikî (Necâset) ve Manevî / Hükmî (Hades) Kirlerden Arınma – Makâsîd İlişkisi

Mutlak anlamda Şâri' Allah, hüküm de Allah'ın hitabı olunca fakihler, kendilerinde hüküm koyma yetkisinin olmadığını itiraf etmişlerdir. Dolayısıyla naslarda sınırlı sayıda bulunan hükümlerin sınırsız denebilecek sayıdaki hayat olaylarına yeterli gelebilmesi ve tatbiki için İslâm hukukçuları bir yöntem ve bakış açısı geliştirme ihtiyacı hissetmişlerdir. Nitekim Şâri'in bütün hükümlerde kulların maslahatlarını gözettiği

⁹ Bk. Mevsilî, *İhtiyâr*, 1/31-35; Ebû'l-Hasan Burhaneddîn Ali b. Ebî Bekr el-Merğînânî, *el-Hidâye fî şerhi Bidâyet-i'l-Mübtedî*, thk. Tallâl Yûsuf (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 1/36-38; Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâ'ik*, 1/74; Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/58; İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm el-Halebî, *Mülteka'l-Ebhur* (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998/1419), 1/86; Ögüt, "Tahâret", 39/383; Lütfî Şentürk - Seyfettin Yazıcı, *İslâm İlmihali* (İstanbul: DİB Yayınları, 2017), 91-92.

¹⁰ Bk. Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*, thk. Kâsım Ahmed İvez, (b.y.: Darü'l-Fikr, 2005/1425), 15-16; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, 229-241; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984/1404), 1/238-242; Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed b. Selâme el-Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî 'alâ Şerhi'l-Maḥallî 'ale'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995/1415), 1/79-82; Zühaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî*, 1/319-320; Mehmet Keskin, *Şâfiî Fıkhu* (Ankara: DİB Yayınları, 2016), 2/111-116.

şeklindeki perspektif bunlardan biridir.¹¹ Maslahat ise dünya ve ahirete yönelik yararların sağlanıp zararlı olanların giderilmesini ifade eden bir kavramdır.¹²

Bûtî (v. 2013), şu beş başlık altında şer'î hükme mesnet teşkil edecek maslahatın ölçütlerini toplamıştır: Öncelikle maslahatın makâsıdü's-Şâri' kapsamında olması gerekir. Şâri'in maksatları ise beş esas olan dinin, canın, aklın, neslin ve malın muhafazasından ibarettir. Bu esasların korunmasını barındıran şeyler maslahat iken, bunların tümünü veya bazılarının yok edilmesine sebep olan her şey de mefsedettir. Bu beş esasın muhafazası, zarûriyyât, hâciyyât ve tahsîniyyât diye anılan üç aşamada gerçekleşir. Diğer ölçütler ise maslahatın Kur'ân'a, Sünnete ve kıyasa aykırı olmaması ve ayrıca daha önemli bir maslahatın zayı edilmesine sebep olmamasıdır.¹³

Tâhir b. Âşûr (v. 1973), İslâm'da tayin edilen hükümlerin gayeleri şeklinde özetlenebilecek makâsıdı, genel¹⁴ ve özel makâsıd¹⁵ şeklinde ikiye ayırmıştır.¹⁶ Makâsıd, İslâm hukukunun temel kaynakları olan Kur'ân ve Sünnetin doğru bir şekilde anlaşılıp yorumlanmasında, bu kaynaklardan hareketle hükmün istinbatında ve çelişki görüntüsü olan deliller arasında tercihte bulunmada önemli bir fonksiyon icra eder. Bunun yanı sıra hakkında nas vârid olmayan meselelerdeki hukuksal boşluğu gidermeye yönelik olarak istihsân ve istislâh gibi ictihâdî faaliyetlerde de naslarda gözetilen gayelerin esas alınması gerekliliği, tüm bu ictihâdî faaliyetler için hayati bir rol oynayan Makâsıdü's-Şer'i'anın İslâm kültür ve hukukunun en mühim kavramlarından olması sonucunu doğurmuştur.¹⁷

Burada zihne: *“Bir meselenin hükmü yoksa İslâm hukukçuları o meselenin hükmünü nasıl bilebilir?”* şeklinde bir soru gelebilir. Şöyle ki Yüce Allah, insanların bazı ilimlere ulaşmasına imkân vermezken¹⁸ hikmetiyle yarattığı bazı şeylere insanların muttali olabilmesini mümkün kılmıştır.¹⁹ Örneğin Ay, Güneş ve sair gezegenlerin hareketleri, Ay

¹¹ Ferhat Koca, “Hikmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/514.

¹² İbrahim Kâfi Dönmez, “Maslahat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/79.

¹³ Bk. M. Saîd Ramazan el-Bûtî, *Đavâbiťü'l-mašlaħa fi'ş-şer'i'ati'l-İslâmiyye* (Dımaşk: Müessesetü'r-Risâle, ts.); 119-272; Dönmez, “Maslahat”, 28/85.

¹⁴ Şâri'in şer'î hükümlerin sadece bir kısmında değil bütününde veya büyük çoğunluğunda göz önüne aldığı mânâve hikmetler.

¹⁵ Şâri'in insanların özel hukuki tasarruflarında onların yararlı amaçlarını gerçekleştirmek veya genel menfaatlerini korumak için hedeflediği nitelikler.

¹⁶ Muhammed Tâhir b. Âşûr, *Makâsıdü's-Şer'i'ati'l-İslâmiyye*, thk. M. el-Habîb İbnü'l-Hüce (Katar: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şu'ûn'l-İslâmiyye, 2004), 3/163, 397; Boynukalın, “Makâsıdü's-Şer'ia”, 27/423.

¹⁷ Boynukalın, “Makâsıdü's-Şer'ia”, 27/425.

¹⁸ el-Bakara 2/216; el-En'âm 6/59; Yûnus 10/20; en-Neml 27/65; Lokmân 31/34.

¹⁹ Örneğin bk. el-Kâf 50/6; el-Ğâşîye 88/17-20; Yâsîn 36/38-40.

ve Güneş tutulmalarının ne zaman meydana geleceği, Ramazan hilalinin tespiti ve daha pek çok husus böyledir. Aynen bunun gibi Cenâb-ı Hak verdiği bazı hükümlerin hikmet sırlarını insanlara ifşa etmese de²⁰ insanların, kimi hükümlerin konuluş gayelerine ulaşmasını mümkün kılmıştır. İşte makâsîd ilmi, cazibesini, Şâri'in hükümleri koymadaki gayelerine ulaşma imkânı sunmasından alır. Bu yüzden makâsîd ilmi, karşılaştığı problemleri çözüme kavuşturmada muhtelif metotları uyguladığı halde sonuç alamayan usûlcülere yeni bir çözüm kapısı araladığı için heyecan uyandıran bir alan olmuştur.

Makâsîdın ilişkili olduğu kavramlardan biri de hikmettir. İslâm hukukçularına göre hikmet, Makâsîd-ı Şâri' (yani Şâri'in hüküm koymadaki gayesi) veya mesâlih-i ibâd (söz konusu hükümlerle sağlanmak istenen maslahatlar) anlamındadır. Mefsedetin²¹ giderilmesi de aslında maslahatın sağlanmasının bir neticesidir. "Zarûrât-ı hamse" şeklindeki formül, bir açıdan Şâri'in genel maksadını, diğer bir açıdan da insanların umumi maslahatlarını göstermektedir.²²

Makâsîd çalışmalarının tarihi seyrine bakıldığında Cüveynî (v. 478), Gazzâlî (v. 505), Fahreddin er-Râzî (v. 606), Âmidî (v. 631), İbnü'l-Hâcib (v. 646), İzzüddîn b. Abdüsselâm (v. 660), Karâfî (v. 685), İbn Teymiyye (v. 728), İbn Kayyim el-Cevziyye (v. 751), Şâtîbî (v. 790), Dihlevî (v. 1176) ve Tâhir b. Âşûr (v. 1973) gibi muhtelif açılardan katkılarda bulunan âlimler olduğu gibi Tûfî (v. 716) gibi aşırı gidip büyük tartışmalara sebebiyet verenler de olmuştur.²³ Mezîkûr ulema içerisinde detaylara girmeden sadece Cüveynî ve öğrencisi Gazzâlî'nin görüşleri üzerinden konumuzu temellendirmeye çalışacağız.

²⁰ Sabah namazının farzının neden iki rek'at olduğu ve Ramazan orucunun neden bir kameri ay olduğu gibi.

²¹ "Şer'an yasak fiililerin içerdiği veya hakkında özel hüküm bulunmasa da dinin temel amaçlarını ihlal eden zararlar ve kötülükler" Gazzâlî: Zarûret-i hamseyi ihlal eden her şey mefsedet olduğu gibi mefsedeti gidermek dahi maslahattır. Bk. Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, thk. Muhammed Abdusselâm Abdü's-Şâfî (b.y.: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 1/174; Ferhat Koca, "Mefsedet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/356.

²² Koca, "Hikmet", 17/514.

²³ Bk. Ferhat Koca, "Necmeddin et-Tûfî'nin Maslahat-ı Mürsele Konusundaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi", *Makâsîd ve İctihad*, haz: Ahmet Yaman (Konya: Yediveren Yayınları, 2002), 293-316; Ali Pekcan, *İslâm Hukuk Felsefesinde Makâsîdü's-Şeria (Zarûriyyât, Hâciyyât, Tahsîniyyât)* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2017), 101. Makâsîd fikrine karşı ihtiyatlı yaklaşma tavrının temelinde, maslahata gereğinden fazla önem verenler tarafından istismar edilerek nasların zahiri manalarının tamamen iptaline kapı aralanmasının önüne geçme çabası yatar. Boynukalın, "Makâsîdü's-Şeria", 27/426.

Pekcan, beş temel unsurdan biri olan dinin korunmasının zarûret seviyesindeki örneğinin Şâtıbî gibi pek çok usûlcüye göre²⁴ ibadetler olduğu yönündeki görüşü ifade eder. Devamında kendisine göre bunun doğru olmadığını, buna dair örneğin inançla ilgili esaslar olması gerektiği şeklindeki görüşün doğru olduğunu ifade eder.²⁵ Dinin korunmasının hâcîyyât seviyesindeki örneği ise farz olan ibadetlerdir.²⁶ Tahsînî yararların temelinde daima ahlakî bir etken bulunma şartı olmadığı gibi teklifi hükümler açısından her zaman farz, vacip ve müstehap şeklindeki sıralamada müstehap kısmını oluşturmaz, bazen de mubah alanlara taşarlar.²⁷ Dinin korunmasının tahsîniyyât seviyesine örnek olarak müstehap ve sünnet olan ibadetler gösterilebilir. Ayrıca hades ve necâsetten tahâret de bu örnekler arasında yer alır ki Cüveynî böyle yapmıştır.²⁸

Cüveynî nasların ta'lîl edilebileceğini savunan usûlcülerden biridir ki bu ta'lîlin somut olarak gözlendiği en bariz alan kıyastır. Cüveynî akılla kavranabilirliği açısından (kıyastaki) illetleri beş kategoride incelemiştir. Bunlardan biri, zarûretten ve ihtiyaçtan kaynaklanmamakla birlikte ahlakî erdeme (mekârim-i ahlaka) ulaşma ve bu erdemi ihlal eden durumları ortadan kaldırmaya yönelik bir gayeye matuf durumlardır.²⁹ Hades-ten arınma ve necâsetin izâlesi gibi konular böyledir. Genel olarak Cüveynî'nin yaptığı beşli taksimata bakılacak olursa kıyas yoluyla illete münasip vasıfların³⁰ tespit edilemediği (taabbudî) durumların pek az olduğu görülür ki hadesten ve necâsetten tahâret, mânâsı kavranabilen hususlar arasında zikredilmiştir. Ona göre zarûrî ve hâcî seviyesinde olmasa bile mahiyetleri itibarıyla hadesten ve necâsetten tahâret, yaşamı güzelleştirip kolaylaştıran (tahsînî) nitelikler taşımaktadır.³¹

²⁴ Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtıbî el-Gırnâtî, *el-Muvâfakât*, thk. Ebû Ubeyde (b.y.: Dâru İbni Affân, 1997), 2/18; Abdulvehhâb Hallâf, *İlm-u usûli'l-fikh* (b.y.: Mektebetü'd-Da'Ve, ts.), 200; Muhammed Mustafa Şelebî, *Ta'lîlül-ahkâm* (Mısır: Matbaatu'l-Ezher, 1947), 283.

²⁵ Şâtıbî, *Muvâfakât*, 2/18.

²⁶ Pekcan, *İslâm Hukuk Felsefesinde Makâsîdü's-Şeria*, 158-159, 201.

²⁷ Pekcan, *İslâm Hukuk Felsefesinde Makâsîdü's-Şeria*, 216.

²⁸ İmâmu'l-Harameyn Ebû'l-Meâlî Rüknuddin el-Cüveynî, *el-Burhân fî usûli'l-fikh*, thk. Salah b. Muhammed b. Uveyde (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 2/79, 93.

²⁹ Cüveynî, *el-Burhân*, 2/84, ayrıca bk., 79-80; Bk. Pekcan, *İslâm Hukuk Felsefesinde Makâsîdü's-Şeria*, 88-89.

³⁰ Gazzâlî kıyastaki münasip vasfın "celb-i menafî ve def-i mazarrattan oluşan Şâri'in maksatlarına riayet etmekten" ibaret olduğunu ifade eder. Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *Şifâu'l-ğalîl*, thk. Hamd el-Kubeyşî (Bağdat: Matbaatü'l-İrşâd, 1971), 159. Ayrıca Gazzâlî maslahatın ancak Kur'ân, Sünnet ve icmayı desteklediği müddet delil olabileceğini, aksi takdirde müstakil bir delil olamayacağını ifade eder. Bk. Gazzâlî, *Mustasfâ*, 1/173-174.

³¹ Bk. Pekcan, *İslâm Hukuk Felsefesinde Makâsîdü's-Şeria*, 90-91, 93.

Cüveynî'nin taksiminden de anlaşılacağı üzere “hadesten ve necâsetten tahâret”, aklen kavranabilirliği açısından illet ve amaçlar kategorisinde zarûriyyât³² ve hâciyyât³³ başlığı altında değil, tahsîniyyât³⁴ başlığı altında incelenmiştir. Demek ki hades ve necâsetin giderilmesi tahsîniyyâtın oluşturduğu alanda dinin korunmasına matuftur.

Cüveynî abdestin temelinde temizlik unsurunun bulunmadığını, temizliğe riayetin her zaman mümkün olmadığını, bu yüzden Şâri'in namaz için belirli vakitlerde abdest almayı zorunlu kılarak, bu vakitlerde temizliğin yapılmasını istediğini belirtir. Ancak, görünür pislik olan necâsetten temizlenmenin tahsîniyyâta daha iyi bir örnek olduğunu da ekler ve insanın, tabiatı gereği necis şeylerden kaçtığını ifade eder.³⁵ Pekcan, Cüveynî'nin verdiği örneğin, yapılan tarifle pek uyuşmadığını ifade etmiştir. Zira hades ve necâsetten temizlenmek, ahlakî bir etki sebebiyle değil, sırf ibadet türünden ve namaza bir hazırlık olduğu için emredilmiştir. Ayrıca, namazın sahih olması için zorunlu (farz) bir fiildir. Bu yüzden bunun farz oluşu, onun tahsîn olmadığını açıkça gösterir. Dolayısıyla Pekcan bunun, hâcî yararların tamamlayıcı unsuru olarak görülmesinin daha isabetli olacağını ifade eder ve ekler: Cüveynî'nin temizlik örneği abdestin dışında verilirse, yani insanın normal hayatında temiz ve güzel bulunmasının iyi bir davranış olduğu söylenirse, bu durumda tahsîniyyâttan sayılabilir. İmam Şâtîbî de ibadetlerdeki temizliği (necâsetin giderilmesini) tahsîniyyâta örnek vermiştir ki Pekcan bu örneği de yerinde bulmaz ve Şâtîbî'nin bu sözün devamında diğer tüm temizlik şekillerinin, buna dâhil olduğu kanaatinde olduğunu³⁶ söyler ve ekler: Şâtîbî'nin bu sözü, bizim yukarıdaki görüşümüzü destekler mahiyettedir. Zira temizlik, bizatihi güzel ve yerinde bir harekettir, ancak bu temizlik, ibadetler mevzu bahis olunca, ibadetlerin sıhhat şartlarından

³² “İslâm teşriinin ana gayeleri, korunması hedeflenen yararların önem derecesi açısından üç kademeli bir tasnife tabi tutulmuştur. Temelini Cüveynî'nin attığı bu taksim talebesi Gazzâlî tarafından “zarûriyyât, hâciyyât, tahsîniyyât” şeklinde adlandırılarak literatürdeki yerini almıştır. Zarûriyyât, en üst düzeydeki yararları. Yani toplumun varlığı ve dirlik düzenliği için vazgeçilmez temel hak ve değerleri ifade eder. Bunlar genel Makâsîd kısmına dâhil olan hayat (can), nesil (nesep, ırz), akıl, mal ve dinin korunması şeklinde özetlenir ve literatürde “zarûriyyât-ı hamse, makâsîd-ı hamse, külliyyât-ı hams” gibi adlarla anılır.” Bk. Boynukalın, “Makâsîdü’ş-Şerîa”, 27/424-425.

³³ “Hâciyyât, zarûret derecesinde olmamakla birlikte ferdî ve içtimai hayatın düzenli biçimde yürümesini sağlayan, karşılanmaması zorluk, huzursuzluk ve sıkıntıya sebebiyet veren faydalardır. Satım, kira vb. akidlerin meşrû kılması, bu tür faydaların sağlanması için konmuş hükümlerin örneklerini oluşturur.” Bk. Boynukalın, “Makâsîdü’ş-Şerîa”, 27/425.

³⁴ “Tahsîniyyât da ahlâkî erdemlerin geliştirilmesi, görgü kurallarına uyulması vb. yollarla sağlanan, zarûret ve ihtiyaç derecesine ulaşmamakla birlikte hayatı kolaylaştıran ve güzelleştiren faydaları ifade eder. Temizlikle ilgili hükümler, yeme içme âdâbı, zararlı ve dinen necis nesnelerin satım sözleşmesine konu edilmesinin yasaklanması, bu tür faydanın sağlanması amacını taşıyan hükümlere örnek gösterilir.” Boynukalın, “Makâsîdü’ş-Şerîa”, 27/425.

³⁵ Cüveynî, el-Burhân, 2/611.

³⁶ Şâtîbî, Muvâfakât, 2/22.

birisini oluşturur.³⁷ Bundan dolayı tahsînî özelliğini kaybedip hâcînin tekmllesi seviyesine yükselir. Çünkü namaz, dinin korunması için hâcî bir özellik ifade eder. Abdest ise namazın bütünlüğü (sıhhati) için tamamlayıcı bir niteliğe sahip olduğundan abdesti, hâcînin tanımlayıcı unsuru saymak daha uygun olur.³⁸

Zarûriyyât, hacîyyât ve tahsîniyyâtı tamamlayan ve bunları daha olgun ve sağlam bir hale getiren bazı tamamlayıcı unsurlar (hükümler) vardır ki bunlara da tek-milât/tetimmât denir.³⁹ Tahâretle ilgili (mesh ve tuvalet adabı gibi) müstehap hareketler, tahsîniyyâtın tekmllelerindenidir.

Necâsetin izâle edilmesi yönündeki gerekliliğin makâsîd boyutu net bir şekilde anlaşılmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki kısmında ma'fuvvâtın, makâsîd ile olan ilişkisine değinilecektir.

3. Necâsetler Özelinde Affa Mazhar Olan (Ma'fuvvun Anh) Hususlar – Makâsîd İlişkisi

Çalışma başlığımız açısından değerlendirildiğinde dar anlamıyla “afv” denildiğinde zaruret, meşakkat ve umûmü'l-belvâ gibi sebeplerden dolayı sakınılması/kaçınılması zor, kişinin gücü dâhilinde olmayan hususlarda mükelleflerden bağışlanan hükümler anlaşılır. Usul⁴⁰ ve birazdan da örnekler üzerinden izah edileceği üzere furû fıkha dair kaynaklarda buna dair hükümler genel olarak ma'fuvvun anh diye ifade edilmiştir. Fıkıh kaynaklarımıza bakıldığında necâset dışında ibâdât ve muâmelâta dair meselelerde de ma'fuvvun anh hükümlerin bulunduğu görülür.⁴¹ Ne var ki fıkhi kaynaklarımızda ma'fuvvâta dair hükümlerin önemli bir yekûn oluşturması hasebiyle asıl mevzumuz necâsetler hususunda affa mazhar olan hükümlerin makâsîd ile irtibatıdır.

Hadesten tahâret hususu da ilk bakışta ma'fuvvât ile alakalı görünmese bile giderilmesi abdest ve gusûl ile mümkün olan bu temizlik türünde de ma'fuvvun anh

³⁷ Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kâhire: Dârü'l-Hadîs, 2004), 1/91; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Burdunî – İbrahim Atfeş (Kâhire: Darü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964), 6/85, 85, 106.

³⁸ Bk. Pekcan, *İslâm Hukuk Felsefesinde Makâsîdü's-Şeria*, 217-218.

³⁹ Gazzâlî, *Şifâu'l-ğalîl*, 161-164; Şâtîbî, *Muvâfakât*, 2/26; Pekcan, *İslâm Hukuk Felsefesinde Makâsîdü's-Şeria*, 222-223.

⁴⁰ Örneğin bk. Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl* (b.y.: Vizaretü'l-Evkâfi'l-Kuveytiyye, 1994/1414), 4/238; Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî, *Fethü'l-kadîr* (b.y.: Dârü'l-Fikr, ts.), 1/185, 216; Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Hasenî el-Hamevî, *Ğamzû 'uyûnî'l-besâ'ir 'alâ mehâsinî'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* (b.y.: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985/1405), 1/248, 292; 2/35.

⁴¹ Ma'fuvvun anh hükümlerin kapsamı ve detaylı örnekler için bk. Okur, *İslâm Hukukunda Genel Kuralı İhlal Etmediği Kabul Edilen Hükümler: Ma'fuvvât*, 34, 205-307.

hükümler mevcuttur. Necâset konusuyla birlikte işlendiği için kısaca birkaç örnek üzerinden hades içerikli ma'fuvvun anı hükümlere temas edilmesinde fayda mülâhaza ediyoruz. Örneğin Hanefî mezhebine göre kadınların gusûl alırken saç örgülerini açıp suyu saç diplerine ulaştırma zorunluluğu yoktur. Zira bunda zaruret ve meşakkat söz konusudur. Kaçınılması zor olduğu için gusûl esnasında vücuttan akan az miktarda (mâ-i müstamel) suyun, bulunduğu kaba akması da affedilmiştir. Ne var ki sakınma imkânı olduğu için çok miktarda suyun, bulunduğu kaba akması durumu af kapsamında değerlendirilmemiştir.⁴² Yine Hanefî mezhebine göre az miktarda kusmanın affedilip abdesti bozucu bir unsur olarak görülmemesi⁴³ de örnek olarak gösterilebilir. Nitekim ilgili rivayetlerde Hz. Peygamber'in kustuğu için abdest aldığı zikredilmektedir.⁴⁴ Kusma miktarı ihtilafa medar olsa bile genel olarak Hanefî hukukçulara göre ağız dolusu olmayan az kusuntular affedilmiş ve bu tür kusuntular abdesti bozan bir unsur olarak görülmemiştir.⁴⁵

Hanefî mezhebine göre bedendeki yaradan çıkıp dışa taşan kanamalar abdesti bozarken tükürüğe karışıp tükürüğün yarısından az olan hususların affedilmesi de yine hades hususunda affa mazhar olan meseleler arasında gösterilmiştir.⁴⁶ Abdest ve gusûl alırken yıkanması gereken organlarda kuru bir yer kalmaması esastır. Dolayısıyla suyun bedene temasını engelleyecek maddelerin ilgili azalarda bulunmaması gerekir. Ne var ki hamur ve boya gibi maddelerin, yıkanması gereken azalara yapışması, tırnak arasına girmesi kaçınılmaz olan bazı meslekler vardır. Meşakkat sebebiyle bu meslek erbabından da söz konusu şeyler affedilmiştir. Günümüzde sıvacı, tamirci ve boyacı gibi benzeri durumda olan meslekler için de durum böyledir. Mestlerdeki yırtık oranının fazla olması meshin sıhhatine engel teşkil ederken her iki mestte toplamda ayak parmaklarının en küçüğü ölçü alınarak üç parmak sığacak miktarın altındaki yırtıkların affedilmesi de bu mevzu ile ilgili örnekler arasında gösterilmiştir. Dolayısıyla Hanefî mezhebine göre mestlerde kaçınılması mümkün olmayan bu tür yırtık/sökükler zaruret sebebiyle “afv”

⁴² Bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 1/46.

⁴³ İmam Züfer bu kanaatte değildir. Zira ona göre az veya çok kusma abdesti bozar. Bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 1/74.

⁴⁴ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-Sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992); “Tahâret”, 64.

⁴⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/75; Kâsânî, *Bedâ'î*, 1/26; Mevsilî, *İhtiyâr*, 1/10; Bk. Okur, *İslâm Hukukunda Genel Kuralı İhlal Etmediği Kabul Edilen Hükümler: Ma'fuvvât*, 236-238.

⁴⁶ Mevsilî, *İhtiyâr*, 1/10; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâ'ik*, 1/8-9.

kapsamında değerlendirilmiştir. Bu bağlamda küçük yırtıklar zaruret sebebiyle affedilmiştir.⁴⁷

Şâfiî mezhebinde abdestli iken nikâh düşen birine dokunmak abdesti bozarken karşı cinsin tırnak, diş ve saçına dokunmanın bundan istisna edilmesi⁴⁸ ve yine cinsel organa avuç içi ile dokunmak abdesti bozarken bunun dışındaki dokunmaların affedilmesi yine hades içerikli ma'fuvvun anıh meselelere örnek gösterilebilir.⁴⁹

Çalışmanın birinci başlığında mezhepler açısından namaza mâni olup kaçınılması gereken necâset türleri ve miktarları hakkında yeteri kadar malumat verilmişti. Bununla birlikte namaz kılacak kişinin bedenine, elbisesine ve namaz kılacağı mekâna bulaşması halinde sakınılması zor ve meşakkat olduğu için affedilen necâsetler de söz konusudur. İslâm hukukunda genel kuralı ihlal olarak görülmeyen bu hükümler literatürde “ma'fuvvun anıh” diye ifade edilmiştir. Burada mezheplere ait ma'fuvvun anıh durumlar⁵⁰ tek tek zikredilmeyecek, bunun yerine daha ziyade Hanefî ve Şâfiî mezheplerine dair yeterli olabilecek bazı örnekler verilip bunların affa mazhar oluş sebepleri, makâsıd ile irtibatlandırılacaktır.

Ebû Hanîfe'ye (v. 150) göre ağır necâset, hakkında nas bulunan, başka naslarla çelişmeyen ve kendisinden korunmakta herhangi bir zorluk bulunmayan necâsetler iken, İmam Muhammed (v. 189) ve Ebû Yûsuf'a (v. 182) göre necis olduğu hususunda görüş birliği olan ve insanlara isabeti hususunda genel kaçınılmazlık bulunmayan necâsetlerdir. Temizliği ve necâseti hakkında zıt naslar bulunanlar ise hafif necâset kapsamında değerlendirilmiştir.⁵¹ Diğer mezhepler ise ağır / hafif necâset ayırımına gitmeyi uygun görmemişlerdir. Sadece Mâlikîler kanı bundan hariç tutmuşlardır.⁵² Ebû Yûsuf'a göre yollarda bulunup insanların üzerine bulaşan ağır necâsetler, fahiş olmamak kaydıyla bir dirhemden fazla olması sıkıntı doğurmaz. Zira yollardan gelip geçen insanlar bu pisliklerden sakınamazlar. Bevl ederken iğne ucu kadar küçük sidiklerin ibadete

⁴⁷ Detaylı bilgi için bk. Okur, *İslâm Hukukunda Genel Kuralı İhlal Etmediği Kabul Edilen Hükümler: Ma'fuvvât*, 235-245.

⁴⁸ Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, thk. Ali M. Muavviz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-Arabî, 1999/1419), 1/183-187.

⁴⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1990/1410), 1/34; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzebe* (b.y.: Dârü'l-Fikr, ts.), 2/27, 42.

⁵⁰ Bk. Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, 1/321-329.

⁵¹ Bk. Mevsilî, *İhtiyâr*, 1/31-34; Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâ'ik*, 1/74.

⁵² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/83, 88.

mâni olmaması da böyledir. Zira tüm bunlardan sakınmak insanların istitâati dışındadır.⁵³

İstitâat dışında olduğu için ma'fuvvâtın meşakkat kapsamında değerlendirildiği söylenebilir. Her ne kadar vad'î hükümlerde istitâatin mevcudiyeti şart olmasa da teklifi hükümlerde bu şart aranır. Şâri' tarafından yapılması istenen temizlik de teklifi hükümlerin konularındandır.⁵⁴

Hanefilere göre ağır ve hafif necâsetin az olan miktarı bağışlanır ki bu da bir dirhemden daha az olan miktara tekabül eder. Sıvı olması durumunda ise avuç içinden az yere bulaşması az sayılır. Bağışlanmış olsa bile meşhur görüşe göre az necâset ile namaz kılmak tahrimen mekruhtur. Elbise ve bedene bulaşan hafif necâsetin azı, elbise ve beden dördte birinden azına bulaşandır. Zarûretten ötürü elbise ve yiyeceklerde fare veya kedilerin az olan sidik ve dışkıları bağışlanır. İğne ucu gibi idrar damlacıkları da bağışlanmıştır. Fakat suyun temizliği daha fazla kesinlik taşıdığı için aynı miktar necâsetin suya düşmesi durumunda esas olan görüşe göre o suyu necis kılar. Kasap mesleğini icra eden birine bulaşan kan, necis bir maddeye konup oradan kalkan sineklerin pisliği de böyle olup bağışlanmıştır. Zarûret ve sıkıntı hallerinde fil, eşek ve sığırın tersleri de böyledir. Genel meşakkat sebebiyle yıkama esnasında cenazeden sıçrayan ve korunulması imkânsız miktardaki sular da bağışlanmıştır. İçerisinde aynı necâsetin bulunması durumu hariç cadde ve sokaklardaki çamur da zarûretten dolayı bağışlanmıştır. Sakınılması zor olduğu için boğazlanan hayvanın damarlarındaki kan, ciğer, dalak ve kalpteki kan da affedilmiştir. Abdesti bozmayacak kadar az olan kan, bit, pire, karınca ve balık kanı, katır ve eşek salyaları affedilmiştir. Zarûretten dolayı necâsetin tozu, külü ve dumanı / buharı da affedilir ki bu ateşte pişen ekmeğin necis olmadığına hükmedilebilsin. Necâsetin eseri belli olsa da uzak bölgelerden eserek gelen rüzgârların değdiği kumaş ve elbiseler necis olmaz. Etləri yenilen, fakat havada iken pisleyen kuşların dışkıları temizdir, havada pislemiyorsa necâsetleri hafif kabul edilir.⁵⁵

Şâfi mezhebine bakıldığında bağışlanan necâsetlerden bazılarının şunlar olduğu görülür: Normal bir gözün göremeyeceği miktarda az bir kan ve sıçrayan idrar, sivilce, çıban, yara kanı ve buradan çıkan kanlı kansız irinin azı yahut çoğu, pire, sivrisinek, kene ve bit gibi akıcı kanı olmayan hayvanların kanı, yarılan damarın veya hacamat yapılan yeri, sinek pisliği, idrar tutamamazlık, yarasa idrarı, istihâze kanı, yaranın suyu.

⁵³ Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/36, 38; Ali Kumaş, *İslâm Hukukunda Sorumlu Olmanın Temeli (İstitâat)* (Rize: Gece Kitaplığı, 2015), 116.

⁵⁴ Bk. Kumaş, *İslâm Hukukunda Sorumlu Olmanın Temeli (İstitâat)*, 114.

⁵⁵ Bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, 1/196-204; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 1/308-335; Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, 1/321-323.

Fakat sivilce veya yara sıkılır ya da bit ve pire öldürülür de necâseti elbiseye bulaşırsa necâset azsa affedilir. Zira bundan sakınmakta meşakkat söz konusu değildir. Köpek ve domuz hariç yabancı kanın⁵⁶ azı da bağışlanır. Burada müsamaha, bağışlanmanın sebebi oluşturur. Azı ve çoğu tayin etmede ölçü örfdür. Taşla temizlenildiğinde temizleme yerinde kalan eser bağışlanır. İstinca bölgesi aşılmadıkça mahal, terler ve eser yayılırsa bu da affedilir. Sakınmak meşakkatli olduğu için meyve, sirke ve peynir içerisinde çıkan kurtçuklar da affedilmiştir. Peynir mayası, ilaç ve kokularda kullanılan alkol, necâset dumanı, pis külden yapılmış duvara serilen elbiseler bağışlanmıştır. Köpek ve domuzun bir iki kılı dahi bağışlanmaz. Sakınılması güç olduğu için binek hayvanlarının fazla kılı affedilmiştir.⁵⁷

Mâlikîler⁵⁸ de istitâat, zarûret ve genel meşakkat doğrultusunda ibadete engel olmayacak necâsetler hakkında muhtelif hükümler vermişlerdir.⁵⁹ Hanbelîler de istitâati dikkate alarak bu hususta benzer hükümler vermişlerdir.⁶⁰

Umûmü'l-belvânın⁶¹ meşakkate sebebiyet verdiği için fûrû hükümlerin hafifletilmesine sebep olan hallerden biri olduğu malumdur.⁶² Dinî hükümlerde insanları meşakkate sokmanın değil, onların hayatını kolaylaştırmanın hedef alındığını ifade eden ve kolaylaştırmayı teşvik eden ayet⁶³ ve hadisleri⁶⁴ dikkate alan İslâm hukukçuları umûmü'l-belvâyı da bir hafifletme sebebi olarak kabul etmişlerdir. Süyûtî (v. 911) ve İbn Nüceym (v. 970), “*Meşakkat kolaylaştırmayı gerektirir.*” şeklindeki kaideyi izah ederken aralarında umûmü'l-belvânın da yer aldığı yedi farklı hafifletme sebebinden bahsetmişlerdir. Giysilerdeki haşerat ve sineklere ait kanlarda olduğu gibi az miktarda necâsetin bulunması, hayvan atıklarının bulaştığı tozlu topraklı yollarda elbiselere su sıçraması veya çamur bulaşması gibi kaçınılması pek zor olan durumların namaza mâni oluşturmaması tarzındaki örnekler de bu baptandır. Umûmü'l-belvâ ile amelî zarûrete

⁵⁶ Kişinin kendisinden alınan ve sonra ona geri verilen kan.

⁵⁷ Bk. Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/131; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/231, 224-244; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 1/326-327; Ayrıca bk. Sorularla İslâmiyet (Sİ), “Şâfiî mezhebine göre namaza mâni olan necâsetin miktarı hakkında bilgi verir misiniz? Affedilen (bağışlanan) necâsetler nelerdir?” (Erişim 1 Ekim 2023).

⁵⁸ Mâlikîlerin usûlüne dair geniş bilgi için bkz.: Recep Özdemir, *İmam Malik ve Metodolojisi* (İstanbul: Hiper Yayın, 2017).

⁵⁹ Bk. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/83-89; Karâfî, *Zahîre*, 1/163, 198; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 1/323-325.

⁶⁰ Buhûtî, *Keşşâfu'l-kınâ*, 1/27, 31; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 1/329.

⁶¹ “Yaygınlığı sebebiyle bilinmemesi mümkün olmayan olaylar” anlamına gelse de bu çalışmada umûmü'l-belvânın “kaçınılması büyük güçlüğü yol açan şeyler” anlamı esas alınmıştır.

⁶² Şükrü Özen, “Meşakkat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/359.

⁶³ el-Bakara 2/185; el-Hac, 22/78.

⁶⁴ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “İlim”, 3; Müslim, “Cihâd”, 3.

dayandıranlar da vardır. Örneğin suyu necis hale gelen kuyu veya havuzların, içlerine bulaşan pisliğin durumuna göre sularından bir miktarın boşaltılması suretiyle temiz kabul edilmesi, umûmü'l-belvâ sebebiyledir. Umûmü'l-belvânın “zarûretin cümleye şûmulü” olduğu, zarûret ve ihtiyacın da kolaylaştırmayı gerektirdiği ifade edilmiştir. *Me-celle*'nin başında bulunan bazı kaideler⁶⁵ de bu bağlamdadır.⁶⁶

Anlaşılabileceği üzere zarûret ile belvâ arasında pek yakın bir ilişki bulunmaktadır. Fıkıhta, zarûret ve belvânın aynı hükme delil olarak gösterildiği vakidir. Belvâ, yaygınlık arz etmesi hasebiyle kaçınılması güçleşen ve ihtiyaçtan kaynaklanan bir tür zarûret şeklinde de anlaşılabilir. Bu yüzden umûmü'l-belvânın mevcudiyetini tespitte ihtiyaç veya zarûret hali ile birlikte bu halin yaygın olması ve çokça tekrar etmesi şartı aranır. Görüldüğü üzere umûmü'l-belvâ sebebiyle hükümlerin hafifletilmesi mutlak bırakılmayıp bazı şartlar aranmıştır.⁶⁷

Netice itibariyle tüm mezheplerde mükelleflerin istitâati dikkate alınarak az olan necâset miktarlarının affının sebebinin zarûret, genel meşakkat (umûmü'l-belvâ) ya da necâsetten sakınmanın imkânsızlığı/zorluğu olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁸ Sadece ilgili nasların zahir lafızlarına bağlı hükümler verdikleri için Hanbelîlerin bu hususta pek etkin hareket etmedikleri ifade edilmiştir.⁶⁹

Genel olarak bakıldığında fıkıh kaynaklarında necâset meselesi işlenirken necâsetten sakınmanın imkânı tayin edilmekte ve sakınılamayan necâsetler hakkında hafifletirmeye gidildiği gözlenmektedir. Bu yüzden Hanefî hukukçular, ibadetlere mâni olan büyük necâsetlerin tarifini yaparlarken insanların bu tür necâsetlerden kaçınıp kaçınmadıklarını dikkate almışlardır. Bir diğer ifadeyle insanların bunlardan kaçınma istitâatine sahip olup olmadıklarına vurgu yapmışlardır. Diğer mezhep imamları da istitâati esas alarak hüküm vermişlerdir.⁷⁰ Aslında fakihler, insanlardan zorluk ve sıkıntıyı gidermek (def-i harec) ve kolaylık prensibini gözeterek ma'fuvvun anı olan necâsetleri belirleme cihetine gitmişlerdir.⁷¹ Ref-i harec (def-i-harec) ise hacîyyâtın

⁶⁵ 17, 18 ve 21. maddeler.

⁶⁶ Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süiyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* (b.y.: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990), 76-83; Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî b. Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 64-71; Bk. Mustafa Baktır, “Umûmü'l-Belvâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/155.

⁶⁷ Bk. Baktır, “Umûmü'l-Belvâ”, 42/155-156.

⁶⁸ Bk. Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, 1/321-330.

⁶⁹ Bk. Kumaş, *İslâm Hukukunda Sorumlu Olmanın Temeli (İstitâat)*, 118-119.

⁷⁰ Mevsilî, *İhtiyâr*, 1/31-36; Merğînânî, *Hidâye*, 1/36-38; Bk. Kumaş, *İslâm Hukukunda Sorumlu Olmanın Temeli (İstitâat)*, 115.

⁷¹ Bk. Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, 1/321-330.

dayandığı temel unsurlardandır. Hacîyyât seviyesindeki maslahatların meşru kılınmasındaki temel hareket noktaları şunlardır: a. Defu'l-harec (sıkıntıların giderilmesi) b. Kolaylaştırma (teysîr) c. Zorluklar karşısında hükümlerin hafifletilmesi (ruhsatlar).⁷² Genel olarak ma'fuvvun anı olan hükümlerin dayandığı gerekçeler açısından bakıldığında zaruret, meşakkat ve zorluk, umûmü'l-belvâ ve istihsanın açık sebepler olduğu görülecektir.⁷³

Yukarıda söz konusu edilen meşakkat, “yükümlülüklerin kaldırılmasına veya hafifletilmesine sebep olan ve normal şartlarda tahammül sınırını aşan sıkıntıyı” ifade etmektedir. Fıkıhta genelde meşakkat içeren durumlar için harec ve zarûret kelimeleri kullanılsa da meşakkatin daha kapsamlı olduğunu ifade etmek gerekir.⁷⁴

Meşakkatin, kolaylaştırma ve ruhsat⁷⁵ sebebi olarak kabul edildiği bilinmekle birlikte bu meşakkatin sınırı önem arz etmektedir. İslâm hukukçuları meşakkati “ibadetlerin ayrılmaz bir parçası olan”⁷⁶ ve “ibadetlerle birlikte bulunmayan”⁷⁷ meşakkat şeklinde ikiye ayırmışlardır.⁷⁸ Şâtîbî ise kapsam ve ağırlığı açısından meşakkati beş kısımda değerlendirmiştir.⁷⁹ Meşakkatin kolaylaştırma sebebi sayılması, ibadetlerle sınırlı olmayıp hayatın tümüne yönelik hususlar için geçerli olup farklı seviyelerde etkiye sahiptir. Görecelik faktörünün kolaylaştırma sebebi olabilecek meşakkati tayin etmede önemli bir fonksiyon icra edebileceği için bu meşakkatin ölçütü hakkında muhtelif görüşler tayıyün etmiştir.⁸⁰ Örneğin Şâfiî ulemadan İzzeddin b. Abdisselâm ibadetlerde meşakkat hususunda ihtiyatlı olunmasını tavsiye etmektedir. Dolayısıyla o, ağır olmadıkça meşakkatin ibadetlerde ruhsat sebebi sayılmaması gerektiği kanaatindedir. Genel anlamda meşakkat hususunda Şâtîbî ise bir fiili işlemenin, o fiilin tamamen ya da kısmen terkine, o fiili işleyende, malında veya fiillerinde bir bozukluğa sebebiyet verecekse, bu

⁷² Bk. Pekcan, *İslâm Hukuk Felsefesinde Makâsîdü's-Şeria'*, 195-197.

⁷³ Detaylı bilgi için bk. Okur, *İslâm Hukukunda Genel Kuralı İhlal Etmediği Kabul Edilen Hükümler: Ma'fuvvât*, 150-160.

⁷⁴ Özen, “Meşakkat”, 29/357.

⁷⁵ Ruhsat, şer'an geçerli olan bazı mazeretler sebebiyle normal durumlara ait olan asli hükmün (azimet) gereğine uymamayı meşru kılan kolaylaştırma esasına dayalı geçici hükmü ifade eder. Bk. İbrahim Kâfi Dönmez, “Ruhsat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/207.

⁷⁶ Mutat durumu aşmakla ilgisi olmayıp doğrudan teklifin verdiği meşakkat. Teklif, Allah'ın kulumu bir işi yapma veya yapmama hususunda yükümlü tutması. Bk. Mustafa Sinanoğlu, “Teklif”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/385.

⁷⁷ Bu da ağır, orta ve hafif seviye meşakkat olarak kısımlara ayrılmıştır.

⁷⁸ Bk. Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm, *Kavâidu'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm* (Kâhire: Mektebetü'l-Külliyâtî'l-Ezheriyye, 1991), 2/7-9, 193-199; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 64; Şâtîbî, *Muvâfakât*, 2/21, 83-85, 207; Özen, “Meşakkat”, 29/358.

⁷⁹ Şâtîbî, *Muvâfakât*, 1/296; 2/426-427.

⁸⁰ Bk. Halit Çalı, *İslâm'da Kolaylaştırma İlkesi, Azimet-Ruhsat İlişkisi* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2013), 41-46.

meşakkatin mutad düzeyden fazla olduğu aksi takdirde böyle bir sıkıntının meşakkat sayılamayacağı kanaatinde dir.⁸¹ Her ne kadar kolaylaştırma ve ruhsat sebebi olabilecek meşakkat için kesin bir kriter / sınır tayin etmenin mümkün olamayacağı ifade edilmiş olsa da İzzeddin b. Abdisselâm ve Şâtîbî gibi bazı alimler bu yönde bazı gayretler göstermişlerdir.⁸²

Burada meşakkatin makâsîd ile ilişkisini tayin edebilecek önemli bir mevzu daha akla gelmektedir ki o da meşakkatin Şâri' tarafından kastedilip edilmediğidir. Bu konunun özünü, Şâri'in, getirdiği yükümlülüklerle kullarının meşakkat ve sıkıntıya sokulmasını isteyip istememesi oluşturur ki İslâm hukukçuları Şâri'in böyle bir meşakkat ve sıkıntıyı talep etmediği hususunda görüş birliği içerisinde dirler.⁸³ Zira bu hususta katî bazı naslar mevcuttur. Söz konusu nas ve kaidelerden bazılarını burada vermek yeterli olacaktır.

a. İlgili Ayetler:

“... Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez. ...”⁸⁴

“Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar. Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararına dır. (Şöyle diyerek dua ediniz): “Ey Rabbimiz! Unutur, ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma! Ey Rabbimiz! Bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme! ...”⁸⁵

“Allah, sizden (yükümlülükleri) hafifletmek istiyor. Çünkü insan zayıf yaratılmıştır.”⁸⁶

“Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez.”⁸⁷

“...O, sizi seçti ve dinde üzerinize hiçbir güçlük yüklemedi. ...”⁸⁸

b. İlgili Hadisler:

“Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız. Müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz.”⁸⁹

“Din kolaylıktır.”⁹⁰

⁸¹ Şâtîbî, Muvâfakât, 2/207, 215.

⁸² Detaylı bilgi ve görüşler için bk. Çalış, İslâm'da Kolaylaştırma İlkesi, 45.

⁸³ Şâtîbî, Muvâfakât, 2/207, 210; Bk. Çalış, İslâm'da Kolaylaştırma İlkesi, 47.

⁸⁴ el-Bakara 2/185.

⁸⁵ el-Bakara 2/285, 286.

⁸⁶ en-Nisâ 4/28.

⁸⁷ el-Mâide 5/6.

⁸⁸ el-Hac 22/78.

⁸⁹ Buhârî, “İlim”, 11; “Edeb”, 80; Müslim, “Cihâd”, 6-7.

⁹⁰ Buhârî, “İmân”, 29.

“Ben kolaylaştırılmış Hanıflık ile gönderildim.”⁹¹

“Rasûlullah (s.a.v.) iki şey arasında muhayyer bırakıldığında günah olmadıkça kolay olanı tercih ederdi.”⁹²

c. İlgili Kaideler:

“Meşakkat teysiri celbeder.”⁹³

“Bir iş dâk oldukça müttesi olur.”⁹⁴

“Zarûretler memnu olan şeyleri mubah kılar.”⁹⁵

“Zarar bi-kaderi’l-inkân izâle olunur.”⁹⁶

İslâm’da normalin üstündeki meşakkatlerin mevcudiyetinde ruhsat hükümlerinin meşru oluşu, dinde meşakkatin murat edilmediğinin, sıkıntı ve zorluğun giderilmesinin amaçlandığının en bariz göstergesidir. Şayet meşakkat istenmiş olsaydı ruhsat ve hafifletici hükümler olmazdı. İslâm hukukunda hükümlerin belirlendiğinde mükellefin sıkıntı ve güçlüğü itilmesi gibi bir amacın gözetildiğini düşünmek açık bir çelişki oluşturur ki İslâm hukuku bundan beridir. Zira hükümlerin konuluştaki maksat, kulların maslahatlarının gerçekleştirilmesidir. Sırf meşakkat olması itibariyle de meşakkatte herhangi bir maslahat yönü bulunmamaktadır.⁹⁷ Tabi burada Şâri’in ortadan kaldırılmasını istediği meşakkatin (harec) mutlak meşakkat değil de Şâri’in itibara aldığı meşakkat olduğunu ifade etmek gerekir. Şâri’, getirdiği yükümlülüklerle kullarının meşakkat ve sıkıntıya sokulmasını istememekle birlikte mutlak olarak meşakkatin kaldırılmasını da istememiştir. Zira her teklifte bir ölçüde meşakkat vardır. Bu durumlarda mükellef, Şâri’in taleplerini ancak bir meşakkate katlanarak yerine getirmektedir ki mükellefin maslahatı da ancak bu şekilde sağlanmış olur.⁹⁸

⁹¹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb Arnaut vd. (b.y.: Müessesetü’r-Risâle, 2001), No:22291.

⁹² Müslim, “Fedâil”, 77.

⁹³ Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, 7, 76; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, ; *Mecelle*, md. 17.

⁹⁴ *Mecelle*, md. 18.

⁹⁵ *Mecelle*, md. 21.

⁹⁶ *Mecelle*, md. 31.

⁹⁷ Cemil Muhammed İbn Mübârek, *Nazariyyatu’d-darûrati’ş-Şer’iyye, hudûduhâ ve davâbituhâ* (b.y.: Mansûra, 1408), 69. (Naklen: Çalış, *İslâm’da Kolaylaştırma İlkesi*, 47-49).

⁹⁸ Bk. Şâtîbî, *Muvâfakât*, 2/210; Çalış, *İslâm’da Kolaylaştırma İlkesi*, 47-49.

Sonuç

Necâsetlerin izâlesinde olduğu gibi necâsetlere dair ma'fuvvun anı hükümlerin de makâsîd ile ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

Genel olarak fukahâ, Şâri'in maksatlarının, aralarında din, can, akıl, nesil ve malın da yer aldığı beş esasın korunmasından ibaret olduğunu, bunları muhafaza eden her şeyin maslahat, zarara uğratan her şeyin de mefsedet olduğunu ifade etmişlerdir. Söz konusu esasların korunması da zarûriyyât, hâciyyât ve tahsîniyyât denilen üç evrede gerçekleşmektedir. Bazı ibadetlerde temizlik şart koşulduğu için İslâm hukukçuları necâsetin izâlesinin dinin korunmasına matuf olduğunu ifade etmişlerdir. Ne var ki necâsetin izâlesinin, dinin korunmasının hangi aşamasının örneği olduğu hususunda görüş ayrılıkları oluşmuştur. İslâm hukukçuları ma'fuvvâtı şu şekilde makâsîd ile ilişkilendirmişlerdir:

Mükelleflerin istitâati (yapabilme kabiliyeti) esas alınarak az miktardaki necâsetin miktarlarının affının sebebinin genel meşakkat (umûmü'l-belvâ), zarûret ya da necâsetten sakınmanın zorluğu veya imkânsızlığı olduğu ifade edilmiştir. Hacıyyât seviyesindeki maslahatların meşru kılınıştaki temel esaslar 'defu'l-harec' (sıkıntıların giderilmesi), 'teysîr' (kolaylaştırma) ve 'ruhsatlar'(zorluklar sebebi ile hükümlerin hafifletilmesi)dır. Aynı esaslar, ma'fuvvun anı olan necâsetleri tayin etmek için de gözetildiği için necâsetlerde söz konusu olan ma'fuvvun anı hususların da makâsîd ile irtibatını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla hem necâsetlerin izâlesine yönelik hükümlerin hem de necâsetler hususunda affa mazhar olan hükümlerin mâkasîd ile yakın ilişkisi bulunmaktadır.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder./The author declare that have no competing interests.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder./The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça

Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed. *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*. 13 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000/1420.

- Baktır, Mustafa. "Umûmü'l-Belvâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/155-156. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Boynukalın, Ertuğrul. "Makâsîdüş-Şerîa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/423-427. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-Sahîh*. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn. *Keşşâfü'l-kınâ' an metni'l-İknâ'*. 6 Cilt. b.y.: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Bûtî, Muhammed Saîd Ramazân. *Davâbitü'l-Maslaha fi's-şeri'ati'l-İslâmiyye*. Dımaşk: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *el-Fusûl fi'l-usûl*. 4 Cilt. b.y.: Vizaretü'l-Evkâfi'l-Kuveytiyye, 2. Basım. 1994/1414.
- Cüveynî, İmâmü'l-Harameyn Ebu'l-Meâlî Rüknuddîn. *el-Burhân fî usûli'l-fikh*. thk. Salah b. Muhammed b. Uveyde. 2 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Çalış, Halit. *İslâm'da Kolaylaştırma İlkesi, Azimet-Ruhsat İlişkisi*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2013.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Maslahat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/79. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Ruhsat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/210. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Ebû Dâvud, Süleymân b. Eş'as. *es-Sünen*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed. *el-Mustasfâ*. thk. Muhammed Abdusselâm Abdüş-Şâfi. b.y.: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhmammed. *Şifâu'l-ğalîl*. thk. Hamd el-Kubeysî. Bağdat: Matbaatü'l-İrşâd, 1971.
- Halebî, İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm. *Mülteka'l-Ebhur*. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998/1419.
- Hallâf, Abdulvehhâb. *İlm-u usûli'l-fikh*. b.y.: Mektebetü'd-Da've, ts.
- Hamevî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Hasenî. *Ğamzü 'uyûni'l-besâ'ir 'alâ mehâsini'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*. 4 Cilt. b.y.: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985/1405.
- İbn Abdüsselâm, Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz. *Kavâidu'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm*. Kâhire: Mektebetü'l-Külliyâtî'l-Ezheriyye, 1991.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz. *Reddü'l-muhtâr ale'd-dürri'l-Muhtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1992.
- İbn Mübârek, Cemil Muhammed. *Nazariyyatu'd-darûrati's-Şer'iyye, hudûduhâ ve davâbituhâ*. b.y.: Mansura, 1408.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî. *el-Bahrü'r-râ'ik şerhu Kenzi'd-Dekâik*. 8 Cilt. b.y.: Darü'l-Kütübi'l-İslâmî, 2. Basım, ts.

- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî. *el-Eşbâh ve'n-nezâir*. tahrir: Şeyh Zekerıyyâ Umeyrât. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 4 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Hadîs, 2004.
- İbni Âşûr, Muhammed Tâhir. *Makâsîdü's-Şer'îati'l-İslâmiyye*. thk. M. el-Habîb İbnü'l-Hûce. 3 Cilt. Katar: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 2004.
- İbni Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *Müsned*. thk. Şuayb Arnaut vd. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid. *Fethü'l-kadîr*. 10 Cilt. b.y.: Dârü'l-Fikr, ts.
- Kalyûbî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed b. Selâme. *Hâşiyetü'l-Kalyûbî 'alâ Şerhi'l-Mahallî 'ale'l-Minhâc*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995/1415.
- Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs. *ez-Zahîre*. thk. Muhammed Haccî vd. 14 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1994.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâ'î'u's-şanâ'î' fî tertîbi's-şerâ'î'*. 7 Cilt. b.y.: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 1986/1406.
- Keskin, Mehmet. *Şâfiî Fıkhi*. 2 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Koca, Ferhat. "Hikmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/514. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Koca, Ferhat. "Mefsedet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/356-358. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Koca, Ferhat. "Necmeddin et-Tûfî'nin Maslahat-ı Mürsele Konusundaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi". *Makâsîd ve İctihad*. haz. Ahmet Yaman. Konya: Yediveren Yayınları, 2002.
- Kumaş, Ali. *İslâm Hukukunda Sorumlu Olmanın Temeli (İstitaat)*. Rize: Gece Kitaplığı, 2015.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Burdunî – İbrahim Atfeys. Kâhire: Darü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964.
- Mâverîdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Hâvi'l-kebîr*. thk. Ali M. Muavviz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 19 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-Arabî, 1999/1419.
- Mergînânî, Burhânüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Buhârî. *el-Muḥîṭü'l-Burhânî fî'l-fıkhi'n-Nu'mânî*. thk. Abdülkerîm Sâmi el-Cündî. 9 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004/1424.
- Mergînânî, Ebü'l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebî Bekr. *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-Mübtet*. thk. Tallâl Yûsuf. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Mevsîlî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyar li-ta'lîlî'l-Muhtâr*. nşr.: Şeyh Mahmûd Ebû Dakîka. 5 Cilt. Kâhire: Matbaatü'l-Halebî, 1937.

- Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc. *el-Câmiu's-Sahîh*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*. (Subkî ve Mutî'nin 'et-Tekmile'si ile birlikte) b.y.: Dârü'l-Fikr, ts.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Minhâcü't-tâlibîn*. thk. Kâsım Ahmed İvez, b.y.: Darü'l-Fikr, 2005/1425.
- Okur, Hüseyin. *İslâm Hukukunda Genel Kuralı İhlal Etmediği Kabul Edilen Hükümler: Ma'fuvât - Hanefî Mezhebi Örneği*. İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları, 2021.
- Öğüt, Salim. "Tahâret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/382-385. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Özdemir, Recep. *İmam Malik ve Metodolojisi*. İstanbul: Hiper Yayın, 2017.
- Özen, Şükrü. "Meşakkat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/357. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Pekcan, Ali. *İslâm Hukuk Felsefesinde Makâsîdü's-Şeria (Zarûriyyât, Hacîyyât, Tahsîniyyât)*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 3. Basım, 2017.
- Remlî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza. *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1984/1404.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1993/1414.
- Sî, Sorularla İslâmiyet. "Şafii mezhebine göre namaza mâni olan necâsetin miktarı hakkında bilgi verir misiniz? Affedilen (bağışlanan) necâsetler nelerdir?". Erişim 1 Ekim 2023. <https://sorularlaislamiyet.com/safii-mezhebine-gore-namazamani-olan-necasetin-miktari-hakkinda-bilgi-verir-misiniz-affedilen>
- Sinanoğlu, Mustafa. "Teklif". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/385-387. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr. *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*. b.y.: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Ümm*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1990/1410.
- Şâtîbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî el-Gırnâtî. *el-Muvâfakât*. thk. Ebû Ubeyde. 7 Cilt. b.y.: Dâru İbni Affan, 1997.
- Şelebî, Muhammed Mustafa. *Ta'lîlü'l-ahkâm*. Mısır: Matbaatu'l-Ezher, 1947.
- Şentürk, Lütfi - Yazıcı, Seyfettin. *İslâm İlmihali*. İstanbul: DİB Yayınları, 14. Basım, 2017.
- Şeyhîzâde Damad Efendi. *Mecma'u'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur*. 2 Cilt. b.y.: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *Muğni'l-muhtâc ila ma'rifeti meâni elfâzi'l-Minhâc*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 6. Basım, 1994.

- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *el-Câmi'u's-Sahîh*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Yaran, Rahmi. "Hades". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 15/1. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî. *Tebyînü'l-hakâ'ik*. 6 Cilt. Kâhire: Matbaatü'l-Kübra el-Emîriyye, 1313.
- Zühaylî, Vehbe b. Mustafa. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhu*. 10 Cilt. Dimeşk: Darü'l-Fikr, 4. Basım, ts.